

таълим сифатини ошириш, самарадорликни ошириш, масъулиятни ошириш, янги иш ўринлари яратиш ва иқтисодий ривожланиш. Ушбу истиқболлардан фойдаланиш учун ҳукумат қонунчилик базасини ишлаб чиқиши, хусусий сектор инвестициялари учун имтиёзлар яратиши, салоҳиятни оширишга сармоя киритиши, мониторинг ва баҳолаш механизмларини яратиши, ҳамкорликни ривожлантиришга ҳамжамиятларни жалб қилиши ҳамда жамоатчилик ўртасида илғор тажриба алмашишни рағбатлантириши керак.

Адабиётлар:

1. Klijn, E. H. 2010. *Public Private Partnerships: deciphering meaning message and phenomenon*. A. Hodge, C. Greve and A. E. Boardman (eds), *International Handbook on Public-Private Partnerships*. London, Edward Elgar.

2. Linder, S. H. 1999. *Coming to terms with the public-private partnership. A grammar of multiple meanings*. *American Behavioral Scientist*, Vol. 43, No. 1, pp. 35-51.

3. Robertson, S. L. and Verger, A. 2012. *Governing education through public private partnerships. Public private partnerships in education: New actors and modes of governance in a globalizing world*. Cheltenham, Edward Elgar.

4. Schaeffer, P. V. and Loveridge, S. 2002. *Toward an Understanding of Types of Public-Private Cooperation*. *Public Performance and Management Review*, Vol. 26, No. 2, pp. 169-189.

5. Wettenhall, R. 2003. *The rhetoric and reality of public-private partnerships*. *Public Organization Review: A Global Journal*, Vol. 3, No. 1, pp. 77-107.

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ АКТИВЛАРИНИНГ ДАРОМАДЛИЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Юлдашева Камола Касимжановна
«Асакабанк» АЖ Пойтахт шаҳар филиали
Ходимлар билан ишлаш бўлими бошлиғи

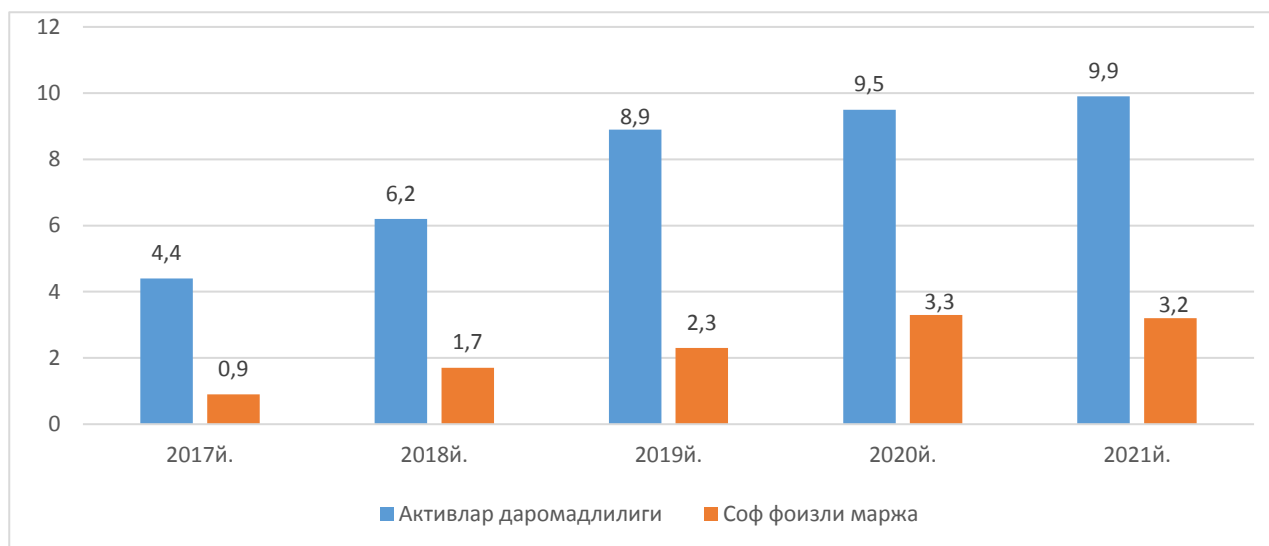
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги ПФ-5992-сонли Фармони билан тасдиқланган 2020 - 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегиясида банк хизмати кўрсатишни модернизация қилиш, кредит портфели ва рискларни бошқариш сифатини яхшилаш, тижорат банклари берадиган кредитлар ҳажмини барқарор ўсишини таъминлаш, банкларда корпоратив бошқарувни такомиллаштириш ва халқаро амалий тажрибага эга бўлган менежерларни жалб қилиш, молиявий таваккалчиликларни баҳолаш учун технологик ечимларни татбиқ этиш мамлакат банк тизимини ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари сифатида белгиланган.

Мазкур йўналишлар доирасида белгиланган вазифаларни ҳал қилиш, биринчи навбатда, тижорат банклари активларининг даромадлилигини ошириш имконини беради. Аммо, ҳозирги даврда республикамиз тижорат банклари активларининг даромадлилигини ошириш билан боғлиқ бўлган долзарб муаммоларнинг мавжудлиги кузатилмоқда.

Жумладан, тижорат банклари кредитлари бўйича муддати ўтган қарздорлик миқдори катта. Бундан ташқари, қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар Ўзбекистон тижорат банклари активларининг ҳажмида жуда кичик салмоқни эгаллайди. Тижорат банклари активларининг даромадлигини тавсифловчи бир қатор кўрсаткичлар мавдждуд бўлиб, улар орасида соф фоизли маржа ва 1 сўмлик активларга тўғри келадиган даромад даражаси кўрсаткичлари банк активларининг молиявий таҳлилида кенг қўлланилади.

1-расм маълумотларидан яққол кўринадики, ТИФ Миллий банкида 2021 йилда 2017 йилга нисбатан соф фоизли маржа ва бир сўмлик активга тўғри келадиган даромад даражаси кўрсаткичларининг даражаси ошган.

Бу эса, банк активларининг рентабеллигини ошириш нуқтаи-назаридан ижобий ҳолат ҳисобланади.

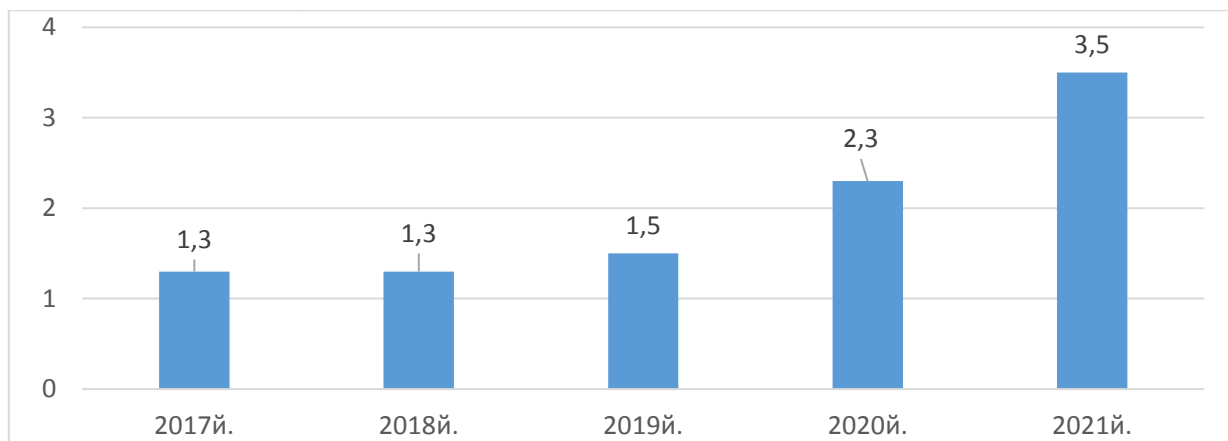

1-расм. Ташқи иқтисодий фаолият Миллий банкида соф фоизли маржа ва бир сўмлик активга тўғри келадиган даромад даражаси, фоизда [2]

Аммо, таҳлил қилинган давр мобайнида соф фоизли маржа кўрсаткичини меъерий даражадан (4,5%) анча паст бўлганлиги банк активларининг рентабеллигини ошириш нуқтаи-назаридан салбий ҳолат ҳисобланади.

1-расмда келтирилган маълумотлардан кўринадики, ТИФ Миллий банкида бир сўмлик активга тўғри келадиган даромад даражаси 2017-2021 йилларда ўсиш тенденциясига эга бўлган. Бу эса, банк активларининг рентабеллигини ошириш нуқтаи-назаридан ижобий ҳолат ҳисобланади.

Тижорат банклари активларининг таркибида юқори салмоқни кредитлар эгаллаганлиги сабабли кредитларнинг даромадлиги банкларнинг молиявий барқарорлигига нисбатан кучли таъсир кўрсатади. Ўз навбатида, кредитларнинг даромадлиги кредитлардан кўриладиган зарарларни қоплашга мўлжалланган захира ажратмаларининг даражасига боғлиқ.

2-расм. ТИФ Миллий банкида кредитлардан кўриладиган зарарларни қоплашга мўлжалланган захира ажратмаларининг брутто активларга нисбатан даражаси, фоизда [3]

2-расм маълумотларидан кўринадик, 2017-2021 йилларда ТИФ Миллий банкида кредитлардан кўриладиган зарарларни қоплашга мўлжалланган захира ажратмаларининг брутто активларга нисбатан даражаси ўсиш тенденциясига эга бўлган. Бунинг устига, ушбу кўрсаткичнинг амалдаги даражаси унинг меъерий даражасидан юқори бўлган.

Республикамиз банк амалиётида тижорат банкларининг кредитлардан кўриладиган зарарларни қоплашга мўлжалланган захира ажратмалари суммаси тўлиқ банкнинг харажатига олиб борилади. Шу сабабли, захира ажратмалари миқдорининг ошиши тижорат банкининг соф фойдаси миқдорининг камайишига олиб келади. Бу эса, тижорат банкининг ликвидлиги ва тўлов қобилиятига нисбатан салбий таъсирни юзага келтиради. Чунки, соф фойда тижорат банклари фаолиятининг барқарор ривожланишини белгиловчи асосий омиллардан бири ҳисобланади.

Таъкидлаш жоизки, тижорат банклари активларининг даромадлилик даражасининг ўзгаришига таъсир қилувчи асосий омиллардан бири активларнинг рискка тортилган суммасининг ўзгариши ҳисобланади. Чунки, активларнинг даромадлилиги ва риск даражалари ўртасидаги тўғри мутаносиблик мавжуд: активнинг риск даражаси қанчалик юқори бўлса, унинг даромадлилик даражаси ҳам шунча юқори бўлади. Шу сабабли, тижорат банкларида рискка тортилган активлар суммаси билан соф фойда ўртасида ҳам тўғридан-тўғри боғлиқлик мавжуд.

1-жадвалда келтирилган маълумотлардан кўринадик, ТИФ Миллий банки соф фойдасининг миқдори 2016-2019 йилларда ўсиш тенденциясига эга бўлган. Аммо, банкнинг соф фойдаси миқдори 2020 йилда 2019 йилга нисбатан камайган.

1-жадвалда келтирилган маълумотлардан кўринадик, ТИФ Миллий банки соф фойдасининг даражаси фақат 2019 йилда меъерий талаб даражасида бўлган, яъни 2,0 фоиздан юқори бўлган. Қолган таҳлил қилинган йилларда соф фойданинг даражаси паст бўлган. Бу эса, Миллий

банкнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш нуқтаи-назаридан салбий ҳолат ҳисобланади.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида Ташқи иқтисодий фаолият (ТИФ) Миллий банкида соф фойда, активларнинг рискка тортилган суммаси ва соф фойданинг даражаси [4]

Кўрсаткичлар	2016 й.	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.
Соф фойда, млрд. сўм	157	354	506	1 043	905
Активларни рискка тортилган суммаси, млрд. сўм	10 936	28 397	33 650	41 658	53 820
Соф фойдани активларнинг рискка тортилган суммасига нисбатан даражаси, %	1,4	1,2	1,5	2,5	1,7

Эътироф этиш жоизки, макроиқтисодий кўрсаткичларнинг ўзгариши тижорат банкларининг активларининг даромадлилигига таъсир кўрсатувчи асосий омиллардан бири ҳисобланади. Шу жиҳатдан олганда, янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегиясида макроиқтисодий кўрсаткичларнинг барқарорлигини таъминлаш бўйича аниқ вазифалар ва тадбирларнинг белгиланганлиги тижорат банклари учун ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармони билан тасдиқланган 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида мувозанатлашган макроиқтисодий сиёсатни амалга ошириш миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлашнинг зарурий шартларидан бири сифатида эътироф этилган: йиллик инфляция даражасини 2023 йилгача босқичма-босқич 5 фоизга пасайтириш, 2023 йилдан давлат бюджети дефицитини ялпи ички маҳсулотга нисбатан 3 фоиздан ошиб кетмаслигини таъминлаш, йилига янги жалб қилинган ташқи қарз миқдорини 4,5 млрд. АҚШ долларидан ошиб кетмаслигини таъминлаш вазифалари қўйилган.

Бироқ, ҳозирги даврда республикада инфляция даражасининг нисбатан юқори эканлиги Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкасининг даражасини юқори бўлишига сабаб бўлмоқдаки, бунинг натижасида тижорат банклари кредитларининг фоиз ставкаларини даражаси юқори даражада қолмоқда.

*2020 - 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегиясида тижорат банклари кредит портфелини ва рискларини бошқаришни такомиллаштириш, банкларда корпоратив бошқарувни такомиллаштириш, банк хизмати кўрсатишни модернизация қилиш вазифаларининг қўйилганлиги тижорат банклари активларининг даромадлилигини ошириш билан боғлиқ бўлган долзарб

муаммоларни тадқиқ қилиш ва уларни ҳал қилишнинг илмий асосланган йўллари ишлаб чиқиш заруриятини юзага келтиради.

*ТИФ Миллий банки соф фойдасининг миқдори 2016-2019 йилларда ўсиш тенденциясига эга бўлган, лекин, соф фойда миқдори 2020 йилда 2019 йилга нисбатан камайган. Банкда соф фойданинг даражаси фақат 2019 йилда меъёрий талаб даражасида бўлган, яъни 2,0 фоиздан юқори бўлган. Қолган таҳлил қилинган йилларда соф фойданинг даражаси паст бўлган. Бу эса, Миллий банкнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш нуқтаи-назаридан салбий ҳолат ҳисобланади.

Фикримизча, республикаимиз тижорат банклари активларининг даромадлигини ошириш учун қуйидаги тадбирларни амалга ошириш лозим:

1. Тижорат банкларида соф фоизли маржа кўрсаткичининг меъёрий даражасига эришиш учун, биринчидан, фоизли даромадларнинг ялпи даромад ҳажмидаги салмоғининг юқори ва барқарор даражасини таъминлаш керак; иккинчидан, соф фоизли маржанинг даражасига таъсир қилувчи асосий кўрсаткичларнинг (соф фоизли спрэд, кредитлар бўйича эҳтимолий йўқотишлар захираси, харажатлар/даромадлар коэффициенти, фоизли даромадларнинг ўсиш суръати билан фоизли харажатларнинг ўсиш суръати ўртасидаги мутаносиблик) меъёрий даражасини таъминлаш лозим.

2. Тижорат банклари ялпи даромадининг брутто активларга нисбатан даражасини ошириш учун, биринчидан, фоизли даромадларнинг фоизли харажатларга нисбатан барқарор нисбатини шакллантиришга эришиш зарур; иккинчидан, харажатлар/даромадлар коэффицентининг меъёрий даражасини (0,45) таъминлаш керак; учинчидан, қимматли қоғозларга қилинган инвестициялардан олинадиган фоизли даромадларнинг миқдорини ва фоизли даромадлар ҳажмидаги салмоғини ошириш лозим.

Республикаимиз тижорат банкларининг қимматли қоғозларга қилинган инвестицияларининг брутто активлар ҳажмидаги салмоғи жуда паст бўлганлиги сабабли, қимматли қоғозларга қилинган инвестициялардан олинган фоизли даромадларнинг жами фоизли даромадлардаги улуши жуда паст. 2022 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларининг брутто активлари ҳажмида қимматли қоғозларга қилинган инвестицияларнинг салмоғи атиги 4,4 фоизни ташкил этди [5].

Фойдаланилган адабиётлар:

1. ТИФ Миллий банки. Тижорат банкининг баланс ҳисоботи; Фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисобот. 2017, 2018, 2019, 2020, 2021. www.nbu.uz.

2. ТИФ Миллий банки. Тижорат банкининг баланс ҳисоботи; Ақтвиларни риск даражасига кўра таснифи. 2017, 2018, 2019, 2020, 2021. www.nbu.uz.

3. ТИФ Миллий банки. Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот. Рискка тортилган активлар ҳисоб-китоби. 2017, 2018, 2019, 2020. www.nbu.uz.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон Фармони. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида//ОММВ:06/22/60/0082-сон.29.01.2022.

5. Тижорат банкларининг жамланма баланси. www.cbu.uz